

Rosa's oorlog

Van Tanya Commandeur verscheen
eveneens bij Ambo|Anthos uitgevers

*De man die alles achterliet
Uit liefde, meneer Tuschinski*

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Tanya Commandeur

Rosa's oorlog

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5375 8

© 2020 Tanya Commandeur

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie © Robert Jones/Arcangel Images

Foto auteur © Tess Westerhof

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Verhalen moeten worden verteld, anders sterven ze, en als ze sterven, kunnen we ons niet herinneren wie we zijn of waarom we hier zijn.

Sue Monk Kidd

Er is geen onder of boven. Slechts de koude omhelzing van het water en de fluistering van de rivier: Laat je gaan. Ik zou me moeten verzetten, maar mijn lichaam, dat al niet meer van mij lijkt, trekt me steeds verder de donkere diepte in. Hier en daar dringt het maanlicht flonkerend het duister binnen, als een laatste signaal uit de bovenwereld.

Een school zilveren visjes duikt op en verdwijnt even snel weer in het donker. Slierten wier strijken zacht langs mijn gezicht. Nog even en ik ben deel van de rivier, deel van de eeuwige stroom. Er is geen angst, geen spijt, geen pijn. Dit is het dus, zo ga je dood. Ik sluit mijn ogen.

Pas als mijn voeten de zompige bodem raken, schrik ik op uit mijn versuffing. Beelden dringen zich aan me op, van mannen die me achtervolgen. Ze grijpen me vast, beuken op me in. Is het een herinnering of een hersenschim? Ik weet het niet. Er is alleen dat ene, overrompelende besef: het is nog niet klaar.

Ik zet me af en klauw me een weg naar boven, met de maan als baken. Terug naar het licht, terug naar het leven.

Rosa

Bijna tweehonderd dagen werk ik hier nu, maar sommige dingen wennen nooit. Zoals die afschuwelijke kousen die meneer Troost voor ons betaalt, omdat hij wil dat zijn serveersters ‘d’r keurig netjes bij lopen’. Nou, heel Rotterdam heb ik ervoor afgesjouwd, maar je denkt toch niet dat die bakra’s iets in mijn kleur hebben? Overal trokken ze hun dunne lippen samen, antwoordden ze dat ik blij mocht zijn dát ze kousen hadden. Of ik wel wist dat het oorlog was en dat nylons onbetaalbaar waren geworden. De eigenaresse van de linnengoedzaak op de Blaak joeg me zelfs met een bezem de winkel uit. ‘Wat moet jij met kousen? Ga terug naar je oerwoud!’ riep ze. Iedereen keek, ik schaamde me.

Het helpt natuurlijk niet dat Lucky altijd bij me is. Lucky, met zijn grote zwarte lijf, zijn scheve ogen achter dikke glazen en zijn kinderlijke gegiechel. Je ziet de mensen denken: daar is iets mee. Ze wenden hun blik af of kijken vies, alsof ze rotte vis ruiken. Ik kan ze soms wel op hun hoofd slaan. Wat denken ze niet? Dit is Lucky, mijn Lucky, de enige die ik nog heb.

Nog iets waar ik me niet in kan schikken: dat de ramen van het café, zelfs op een bloedhete dag als vandaag, gesloten moeten blijven. *Mi Gado*, voor de oorlog zou ik ze allang hebben opengegooid. Maar meneer Troost zegt dat de jazzgeluiden kunnen overwaaien naar de patrouillerende moffen op de Willemskade. Dus loopt de temperatuur hier elke avond zo hoog op dat ik de bestellingen hijgend rondbreng en mijn voeten opzwellen tot ze bijna uit mijn schoenen knappen. De klanten staat het zweet ook op het voorhoofd. Niet gelogen: gisteren viel er zomaar eentje van de graat, midden op de dansvloer.

Waarom ze dan toch blijven komen? Ik ga het je vertellen. Het is niet voor het waterige oorlogsbier dat we hier voor twee cent per glas tappen. En ook niet voor het chique publiek, want dat is er niet. Ze komen maar om één reden. Of eigenlijk twee. Reden één is mijn neef Theo Kantoor, beter bekend als Teddy Cotton. Reden twee is Arthur Parisius, ofwel Kid Dynamite. Ik zeg het je: dat duo hoeft hun trompetten maar op te poetsen of het pontje naar de Kaap zit alweer vol. Voor de oorlog speelden ze vaak in het centrum, maar sinds het bombardement is het daar natuurlijk een dooie boel: dancing Pschorr is niet meer, net als café Loos en Tuschinski's Grand Théâtre. In dat laatste heb ik zelf nog geserveerd. Wat een geweldige plek was dat. Louis Davids trad er op en Josephine Baker. Stel je toch eens voor: Josephine Baker! *Ai baya*, ik kan nog steeds niet begrijpen dat die tent van de aardbodem is verdwenen.

Volgens mij zouden de Duitsers het liefst hebben dat iedereen alvast een gat groef en d'r in ging liggen. Maar jon-

ge mensen willen leven, oorlog of niet. En dansen! Het liefst op verboden muziek zoals die van Glenn Miller of Duke Ellington. Dat moet ik meneer Troost nageven: hij begreep als een van de eersten dat Katendrecht weleens het nieuwe kloppende hart van Rotterdam kon worden. Want op welke andere plek wordt Duitse soldaten door hun eigen legerleiding de toegang verboden wegens de hoge concentratie publieke vrouwen? Waar anders dan hier kan er nog onbezorgd op jazzmuziek worden gedanst?

Het nieuws verspreidde zich als een lopend vuurtje. ‘Er is een nieuwe dancing!’ ‘Waar?’ ‘Op de Kaap! Kid Dynamite en Teddy Cotton komen spelen, dat wordt swingen!’ Meneer Troost was zo slim geweest de dansavonden steeds om vijf uur te laten beginnen, zodat iedereen vóór spertijd thuis kon zijn. En het bordje VOOR JODEN VERBODEN weigerde hij op te hangen, waardoor ook joodse jazzliefhebbers de weg naar Belvédère al snel wisten te vinden.

‘Twee bier voor tafel vijf!’ roept meneer Troost. Hij zuigt z’n wangen naar binnen, zoals-ie altijd doet als-ie een beetje gespannen is. Teddy en Kid staan al klaar om op te komen, maar Boy Edgar, de pianist, is nog steeds niet gearriveerd. Meneer Troost heeft een hekel aan te laat komen, zoals alle witten. Hij kijkt zenuwachtig naar zijn klokje en schudt zijn hoofd. Ondertussen loopt het café vol, de ruimte vult zich met opgewonden geroezemoes. Ik knik naar meneer Troost en neem het dienblad met glazen van hem over. Ik werk me een weg langs de tafeltjes naar het achterste deel van het café, richting tafel vijf.

De mensen joelen.

Ik kijk om: Kid en Teddy staan op het podium. Frits Blijd, alias Jack Blue, heeft plaatsgenomen achter zijn drumstel.

Meneer Troost knikt ze ongeduldig toe, ten teken dat ze maar zonder pianist van start moeten gaan.

Bij de eerste roffels van Jack begint Teddy te tapdansen, zijn trompet en witte zakdoek nonchalant slingerend aan een hand. Als hij optreedt, doet hij me altijd denken aan een dunne uitvoering van Louis Armstrong.

Kid is een stuk kleiner en voller. Hij neemt rustig plaats op de achtergrond en sleutelt wat aan zijn saxofoon. Eigenlijk zouden ze van artiestennaam moeten ruilen: ‘Kid Dynamite’ lijkt gemaakt voor mijn onstuimige neef en ‘Teddy Cotton’ heeft de zachte en ronde klank die Kid goed zou passen. Ze hadden natuurlijk ook hun eigen namen kunnen houden, maar ja, wie komt er nou naar een show van Arthur Parisius en Theodorus Kantoor? En jazz, dat moet nu eenmaal gespeeld worden door zwarte muzikanten, anders is het in hun ogen niet echt. Teddy zou het met een witte huid nooit zo ver geschopt hebben, dat weet ik zo zeker als dat de aarde rond is. Niet dat ik geen respect voor hem heb, want hij weet als geen ander hoe hij een show moet geven, maar eerlijk waar: hij weet nauwelijks drie tonen uit zijn trompet te persen. Voor Kid is het anders. Ai boi, wat kan die man spelen!

‘Hé, schoonheid, komen we dit jaar nog met dat bier?’

Ik draai me om. Een groepje matrozen zwaait naar me. Waar was ik met mijn hoofd? Ik haast me met het bier naar het tafeltje, dat nu nog vol staat met lege glazen, drijvend in vocht. Als ik naast de mannen sta, knijpt een van hen met een verlekkerde grijns in mijn achterste. ‘Hé, roetmoppie, ga je vanavond met me mee?’

Ik duw de hand routineus weg. 'Op rekening maar, heren?'

'Ja, doet u maar op de pof,' zegt een ander. 'En geef de meisjes ook een drankie van ons.' Hij wijst naar Rooie Bep en Dolle Dora, die zoals elke vrijdag aan de bar naar mogelijke klanten speuren.

Snel zet ik de volle glazen op het tafeltje en de lege op mijn dienblad. Als ik ze naar de bar heb gebracht en de dames van een drankje heb voorzien, is het even rustig. Ik zucht en ga staan waar ik het beste uitzicht heb over het hele café: het strookje muur tussen de hoge ramen. Aan de vette plek op het streepjesbehang kun je zien dat er vaker iemand tegenaan leunt.

De mensen staren allemaal naar mijn tapdansende neef, ze lijken betoverd. Dan verschijnt vanaf de zijkant van het podium plotseling Boy Edgar. Hij beklimt het trappetje en haalt verlegen een hand door zijn warrige haar als de mensen beginnen te applaudisseren. Als je 'm voor het eerst zag, zou je nooit zeggen dat-ie behalve pianist ook dokter is. Met zijn gekreukelde overhemd en zijn afgetrapte schoenen zou hij net zo goed een schoenlapper op de Coolsingel kunnen zijn. Voor een indo heeft-ie het toch maar ver geschopt, al zal ik dat nooit hardop zeggen.

Hij laat de eerste tonen van 'It don't mean a thing' door de ruimte wervelen. Dan zetten Kid en Teddy tegelijk het blaasstuk aan de mond en de show is begonnen. Er wordt geklapt, geroepen, gedanst. De ruimte vult zich met hoop en vreugde, aan niets valt meer te merken dat het oorlog is. Ik heb dit al zo vaak gezien, en toch schieten de haartjes op mijn armen weer overeind.

Na een paar nummers – ‘Kalamazoo’ en ‘Take the A Train’ – gaan de vingers weer omhoog: drie bier voor tafel twee, twee kruidenbittertjes achterin. Ook de matrozen moeten weer worden bediend. Ik loop heen en weer en voel mijn schoenen steeds meer knellen. Die afschuwelijke kousen zakken bij elke stap iets verder af en ik kan ze hier niet ongezien optrekken, dus ik zal moeten wachten tot ik van meneer Troost naar het toilet mag. Ik probeer zijn blik te vangen, maar hij kijkt, net als iedereen, naar een stelletje dat in het midden van de zaak een show weggeeft. De jongen heeft strak achterovergekamd haar en draagt een anjer in zijn knoopsgat. Hij doet heel hard zijn best om te dansen als Fred Astaire. Het meisje, rond en blond, laat zich lachend door hem meesleuren. Hoe wilder ze dansen, hoe harder de mensen klappen. Ik pers mijn lippen op elkaar om niet in lachen uit te barsten: witten dansen steeds meer als zwarten, al zullen ze dat zelf natuurlijk nooit toegeven. Riskant is het wel, want als de moffen nu zouden binnenvallen, zou meneer Troost de tent meteen kunnen sluiten. De Duitsers noemen jazz ‘entartet’ en daar bedoelen ze zoiets mee als dat het te wild is voor ari-sche oren.

Ik wuif mezelf koelte toe met het dienblad. Goeie genade, ik zou beter bestand moeten zijn tegen de hitte. In Paramaribo hink-sprong ik zingend op blote voeten over de kokendhete keien in de rivier. Dacht je dat ik toen ooit klaagde over de tropenzon die op mijn huid brandde? Het komt waarschijnlijk door die bitterkoude Hollandse winters dat ik nu minder warmtebestendig ben. Ik hoor m’ma al spottend lachen: ‘Je gaat een halve bakra worden!’ Bij de gedachte aan m’ma

knijpt mijn keel dicht. Zal ik haar en p'pa ooit terugzien? En als ze niet terugkomen, hoe hou ik dan de herinnering vast? Ik heb geen enkele foto meer. De ingelijste trouwfoto die in het huis op de servieskast stond, ben ik in de haast vergeten mee te nemen. Als ik me inspan, kan ik ze nog zien staan, in zwart en wit: m'ma in de kanten jurk waar ze zo trots op was, p'pa in een keurig pak met bolhoed op. Ze kijken gespannen in de camera, hun gezichten en armen bedekt met lichtvlekjes. 'Zelfs de zon strooide met confetti, zo'n feestdag was het!' had p'pa eens lachend gezegd.

Ik mag dat beeld niet vergeten, moet ze in leven houden, hoe dan ook. Als ik nu elke dag, voor ik ga slapen, in gedachten die foto vasthoud, dan kan ik misschien... Gejuich haalt me weer terug naar Belvédère. De jongen en het meisje buigen verlegen, de band start een nieuw nummer en achter in de ruimte steken een paar klanten hun hand op. Ik knik naar ze, haal diep adem en loop op ze af.

Rosa

Onder het glazen spoelen laat ik mijn gedachten even afdwalen, over de hoofden van de dansende mensen heen. Plotse-ling weet ik het zeker: het komt allemaal door de bonuvrouw. Was zij er niet geweest, dan had ik nu hoogstwaarschijnlijk nog in Paramaribo gewoond. Dan had ik de rest van mijn jeugd kunnen doorbrengen in de lome warmte van de tropische zon. Dan hadden Lucky en ik kunnen doorgaan met klimmen in bananenbomen, mango's stelen, geitje tikken, dansen in de regen en vissen in de rivier. Dan was mijn moeder nog lerares geweest op een meisjesschool en had mijn vader nog gewoon bij de bank aan de Gravenstraat gewerkt. Als zij haar giftige tong in bedwang had gehouden, was ons gezin waarschijnlijk nog compleet geweest.

‘Winti’ betekent ‘wind’: het is onzichtbaar, en toch beroert het je. Het kan zielen redden, maar het kan mensen ook tot waanzin drijven. Mijn moeder moest er lange tijd niets van hebben, na een negatieve ervaring bij de bonuvrouw. Ze had gehoopt dat zij haar kleine Lucky zou kunnen genezen, dat

hij na de seance net zo snel en vaardig zou zijn als zijn leeftijdsgenootjes. Dat hij er misschien zelfs wat normaler uit zou zien, zonder scheve ogen en kromme pinken. Het was niet omdat ze zich voor hem schaamde, maar omdat ze hoopte dat andere ouders hun kinderen dan niet bij hem weg zouden houden.

Natuurlijk mocht ik dit allemaal niet weten – kinderen hadden zich nergens mee te bemoeien –, maar ik had het haar die avond op opgewonden toon horen vertellen aan granm’ma. De bonuvrouw, zo zei ze, had haar ernstig aangekeken: volgens haar was dit kind vervloekt en bezeten door een bakru, een dwergspook. Ze zou hem in diepe trance moeten brengen en alle goden en voorvaderen moeten aanroepen, om te voorkomen dat de vloek zich zou uitbreiden naar de rest van de familie. Ze vroeg mijn moeder het huis te verlaten, zodat ze zich beter zou kunnen concentreren op Lucky’s behandeling.

M’ma deed wat ze zei en wachtte op het stoepje voor de deur, zichzelf koelte toewuivend met een palmbiad. Door de kieren van het huis ontsnapte het geluid van klotsend water en het gemurmel van de bonuvrouw. Plotseling hoorde ze een langgerekte schreeuw, die haar de adem benam. Lucky! Ze sprong op en rende het huis in.

Daar trof ze mijn broertje in volledige paniek aan: grote schrikogen in zijn met witte klei besmeerde gezichtje, met zijn armen en benen maaide hij wild om zich heen. ‘Mmm... mama!’ riep hij. ‘Help!’

M’ma pakte hem op en drukte hem tegen zich aan.

Hij hield haar zo stevig vast dat ze bijna geen adem kon ha-

len, en zijn hartje bonkte hard tegen haar borst.

‘Wat heeft u gedaan?’ had mijn moeder geroepen.

De bonuvrouw wierp een boosaardige blik op Lucky. ‘Dat kind is niet te redden, zijn voorvaderen wijzen hem af,’ fluisterde ze.

De dagen erna deed in Paramaribo een verhaal de ronde over een kleine jongen die door een bakru bezeten zou zijn. Je zou je kinderen maar beter niet met hem kunnen laten spelen, want dan zou hun hetzelfde lot wachten. Een onomkeerbaar lot – zelfs baden in blauwsel of een uitgebreide luku zou geen uitkomst meer bieden. Het verhaal verplaatste zich sneller dan de passaatwind. Wat zeg ik: de *mofokoranti*, de mondkrant, draaide op volle toeren, net zolang tot burens en kennissen ons niet meer recht aankeken of wegdoken in een zijstraatje als ze ons zagen aankomen. Lucky, die eerder zo geliefd was geweest, werd gemeden alsof hij een satanskind was. Ik herinner me dat hij en ik na schooltijd voor het huis van onze buurkinderen Rudi en Hannah stonden. Hannah was mijn hartsvriendin. We vertelden elkaar altijd alles, van onze eerste *munsiki* tot onze laatste verliefdheid. Haar broertje Rudi was dan wel veel jonger dan Lucky, maar ze voetballden graag samen. Zoals elke dag riep ik hun namen, zodat ze naar buiten zouden komen om te spelen. Ik keek ongeduldig naar de voordeur en gooide een steentje tegen het raam van hun slaapkamer. Lucky neuriede in zichzelf en tekende met een tak een vogel in de aarde. De dag ervoor had ik hem uitgelegd hoe je dat moest doen: twee aaneengesloten boogjes naast elkaar. Hij had in zijn handen geklapt van opwinding: zo weinig moeite voor zoveel effect, dat kon hij ook!

Hij greep het potlood uit mijn handen en begon te tekenen. Aan het einde van de dag had hij het huishoudboekje van m'na van kaft tot kaft bevolkt met zwermen vogels. Ze was niet blij geweest, had Lucky zelfs een oorviyg gegeven, maar zelf had ik eindelijk even tijd gehad om verder te lezen in Nils Holgerssons wonderbare reis, waarin een wit jongetje op de rug van een gans naar Lapland vliegt. Ik had geen idee waar Lapland lag, maar ik stelde me er een immens grote deken van aaneengenaaide kleurige lapjes bij voor, die moest beschermen tegen de sneeuw. Rendieren met gouden geweien brachten de postpakjes naar de mensen, die met hun scheve oogjes allemaal iets weg hadden van mijn broertje. Een land vol Lucky's. Als ik het boek uit had, zo nam ik me voor, zou ik het verhaal aan hem voorlezen.

Maar nu stonden we voor het huis van Rudi en Hannah en er kwam maar niemand, terwijl ik net toch echt stemmen had gehoord. Ik wilde net weer kloppen, toen de deur openvloog.

Mevrouw Doornbos, de moeder van Rudi en Hannah, keek boos op me neer. De weeïge geur rond haar koto bedwelmde me bijna. Ze zette haar werkhanden in haar middel en bracht haar gezicht zo dicht bij het mijne dat haar hoog opgebonden hoofddoek mij raakte. 'Luister, Rosa,' fluisterde ze. 'Jij en je broertje hoeven hier niet meer te komen. Je bent een slim kind, dus jij gaat snappen dat ik geen zieke kinderen wil, noh?' Haar ogen dwaalden af naar Lucky, die met zijn tong uit zijn mond bogen in de aarde bleef trekken. Hij kwijlde er een beetje bij, zoals hij vaker deed als hij geconcentreerd bezig was. 'Straks krijgen ze hetzelfde,' mompelde ze. 'God beware me.'

Ik wist niet wat ik moest zeggen. Hoe kon mevrouw Doornbos, die ons vaak had getrakteerd op haar zelfgebakken kokoskoekjes, plotseling zo boos doen? Waarom wilde ze ons niet meer hebben? Ze kende Lucky toch? En als zijn 'Luckyness' besmettelijk was, dan zouden Rudi en Hannah toch allang zijn aangestoken?

Mevrouw Doornbos boog nog eens naar voren en keek me samenzweerderig aan. 'Of... je komt voortaan zonder je broer langs.'

Het begon te draaien in mijn hoofd. Wat zei ze? Alleen komen spelen? Ik hoorde de gebiedende stem van mijn moeder in mijn hoofd: Rosa, hou je in, gedraag je. Maar ik kon de woorden niet inhouden, als op een kolkende lavastroom stroomden ze naar buiten. 'U bent gemeen! Hij is mijn broertje en we spelen altijd samen!' Mijn hart bonsde wild in mijn borstkas, want zo'n grote mond had ik een volwassene nog nooit gegeven. Ik liep naar Lucky en trok hem zo hard mee dat een kluit aarde de lucht in schoot en verpulverde.

'Www...wat?' bracht hij uit. 'We zouden toch...'

Ik schudde mijn hoofd. Ze moeten ons niet, wilde ik zeggen, maar de woorden bleven als natte deegballen in mijn keel steken.

Ik hoorde mevrouw Doornbos afkeurend met haar tong klakken.

Hannah riep iets op de achtergrond wat ik niet kon verstaan.

Mevrouw Doornbos schreeuwde dat ze haar mond moest houden en klapte de deur dicht.

De dagen erna hoopte ik dat ze erop zou terugkomen, dat